

Régibb kiadásait: Lőcse. 1696. és Lőcse. 1701. leirtam 1489 és 1681. sz. alatt. — Ezen harmadik kiadást, melynek addig egy példányát sem láttam, Sándor István hitelére Magyar könyvesház 72. l. tévedve vettem föl 1706-ra az 1714. szám alatt.

Megvan a pesti kegyes rendi ház könyvtárában.

A PÁRMAI CORVIN-CODEX.

Közli: Csonthosi János.

Már Ireneo Affo ¹⁾, Taddeo Ugolettiről (Mátyás király egykori könyvtárnokáról) 1781-ben tartott emlékbeszédében mondja: hogy a páрмаi királyi könyvtárban »Diomedis Carafae De Institutione Vivendi« című latin kézirat őriztetik, mely arról nevezetes, hogy fényes czímlapján az aragoniai és Corvin-féle czímerrel van díszítve, s Beatrix királyné számára írt oktatásokat foglal magában. Említi továbbá, hogy e kézirat valószínűleg azon egyetlen példány, mely magának a királynénak volt tulajdona, s hivatkozik Paciaudira a tudós páрмаi könyvtárnokra, ki e nevezetes kézirat ritka voltát egy latin dissertatióban illusztrálta.

Affo után Tiraboschi ²⁾ mint kiadatlant sorolja fel e kéziratot; Nicolo Morelli pedig, a nápolyi királyokról 1849-ben közrebesátott monographiájában, ³⁾ azonosnak tartja azt azon példánnyal, melyet a szerző Beatrixnak ajánlott fel.

Dr. Vogel E. G., ki az európai könyvtárakban levő Corvin-codexek jegyzékét összeállította, ⁴⁾ e kéziratot nem ismerte. Rövid bibliographiai leírását Odoricci, a páрмаi könyvtár történetéről írt munkájában, a hatvanas évek elején tette közzé. ⁵⁾

¹⁾ Memorie di Taddeo Ugoletto parmigiano bibliotecario di Matia Corvino Re di Ungheria. Parma 1781, 4° 52—53, 1.

²⁾ Storia delle letteratura Italiana. Firenze 1807 Tom VI. p. I. 431 l.

³⁾ Niccolo Morelli: Vite de Re di Napoli. Napoli 1849 4-r I. 254 l.

⁴⁾ Serapeum. Zeitschrift für Bibliothekenwissenschaft, etc. Leipzig 1849. 8-r. Nr. 18.

⁵⁾ Atti a Memorie dell RR Deputazioni di Storia Patria per le provincie Modenesi e parmensi. Modena 1866. 4-r. 440 l.

Régibb hazai tudósaink közül Horváth István — miként jegyzetei tanúsítják — e kéziratot ismerte; s újabban Pulszky Ferencz hívta fel reá dr. Rómer Flóris Ferencz érdemes régészünk figyelmét, ki azt olaszországi tudományos körútjában tanulmányozva az »Archeologiai Értesítő« 1870-i folyamában közölt róla bibliographiai ismertetést.

A kérdés azonban még kimerítve nincsen.

Az újabb bibliographiai nyomozások új szempontokat és adatokat hoznak napfényre, melyeket a hézagok kiegészítése czéljából, minden Corvin-codexnél figyelembe kell vennünk.

A kézirat technikai kiállításán kívül, most már vizsgáljuk annak provenientiáját, vándorlási történetét és irodalmát is, és igyekezünk egyik-másik körülmény felderítése által a Corvina bibliographiájához legjobb tehetségünk szerint közremunkálni.

Ezen szempontok vezéreltek, midőn a múlt nyáron olaszországi nyomozásaimban a pármái Corvin-codexet újból vettem vizsgálat alá, s ismertetését itt azon szándékkal közlöm, hogy a róla közrebocsátott adatokat egyben-másban kiegészítsem.

E nevezetes codex, melynek: »Diomedis Carafae De Institutione Vivendi« a czíme, a XV. századból származik, kis 8-adrétű, részint viola, részint sötétzöld színű hártján, arany kerekded minusculákkal van írva, s 41 levélből áll.

Magassága 17, szélessége 12 centimeter. Kiállítása pazar fényről tanúskodik; egészben véve két fényes címlapot, egy nagyobb miniatúr, egy miniatúr initalét és 47 aranyba foglalt kisebb színes kezdőt mutat fel.

A levelek eredetileg nem voltak számozva, s jelen számozásukat, melyet mi is, bár nem egészen korrekt, elfogadunk, Odorici 1866-ban eszközölte. Az írás tompa vonalozáson foly, s laponkint átlag 16 sort tesz ki. Jegyzetek, vagy javítások nincsenek benne.

A quaterniók, A, B, C, D, E, arany majusculákkal vannak jelölve, s akképen oszlanak meg, hogy az első quaternióra 5, a másodikra 6, a harmadik, negyedik, ötödikre 8, a hatodikra 4 levél esik. Az 1-ső és 41-ik levelet, melyek inkább a boríték táblákhöz, mint a szöveghez tartoznak, a quaterniók közé nem számítottam.

A hártya színét tekintve, a negyedik quaternió levelei sötétzöld, a többiek violaszínűek.

A codex, egy üres hártya levél után, a 2-ik levélen Colantonius Lentulus fordítónak Diomedes Carafa szerzőhöz intézett dedicatiójával kezdődik, melyben a fordító nagy dicséretetek közt köszönetet mond Carafának, hogy a »De Institutione Vivendi« olasz nyelven írt munkájának latinra való fordítását reá bízta.

A dedicatio »COLANTONIVS Len | tulus Diomedii Carafae | Comiti Magdaloni Viro | clarissimo se commendat« etc. szókkal kezdődik, s a 3-ik levél első lapjáig terjed. Az arany szövegtől eltérőleg, ezüst betűkkel van írva, bekezdéseit 7 arany initiale ékesíti.

A 3-ik levél második oldalán van az első címlap, fényes arany lombozatokkal díszítve.

A festés arany vázát ábrázol, melyből szekfű lombozatok futnak felfelé, s kétfelől szívalakú koszorút képezve, fönt egy szekfűben egyesülnek. A koszorú belseje fényes arany inscriptióban a könyv következő címét mutatja:

DIOME
DIS. CARAFÆ.
COMITIS MAGDALO
NI. DE. INSTITVTIONE.
VIVENDI. AD. BEATRICE
ARAGONIAM. PAN
NONIAE. REGI
NAM. PRAE
FATIO. IN
CIPIT. FE
LICI
TE
R.

A második és voltaképeni címlap, az elsővel szemben a 4-ik levél első oldalán kezdődik, s a codexnek méltó fődísz. Fényes arany díszkeretből áll, mely a lap mind a négy szélét egészen kitölti s felső, alsó, jobb és bal részében, arany lombozatok közt symbolicus miniatur képeket és jelvényeket mutat fel.

Dr. Rómer Flóris Ferencz érdeemes régészünk e díszkeretet következőkép írja le.¹⁾

»A 4-ik levél (címlap) kerete aranylombozatú; felül hölgymenyét, a tiszta s á g jelképe fut jobbra, mondatszalogban ez áll: DECORVM; jobb oldalon keskeny keretben egy hátúlról tekintett nyitott könyv: baloldalon felül kerek keretben a balra néző igazság áll, jobbjobban karddal, baljobban mérleggel, a középső keretben pedig egy nőalak, mely valami harmonika félét nyom össze, ezek közt felül arany korona alatt arany vár, vagy sziklaforma van, melynek osztályai közt fehér, háromszögű fog-félék átszanak. Ezen symbolumot nem vagyok képes magyarázni. A zenélő nő és egy másik korona alatt arany trónon vagy oltáron égő tűz látszik. A keret alsó részében a címertől jobbra kerek keretben oszlopot vivő nőt az álhatatosságot, balra a jobbjobban kígyót, baljobban tükört tartó nőt, az okosságot látjuk.«

Részünkről megjegyezzük, hogy e codex címlap-díszítése a Corvin-codexek ismert díszítéseitől egészen eltér; s a díszkereten levő jelvények itten részint az aragoniai és nápolyi királyoknak, részint egyes erényeknek symbolumait képviselik.

A hölgymenyétet például többnyire ott találjuk az aragoniai királyok érmein, majd »Decorum« majd »Malo mori quam foedari« jeligével.²⁾ A tisztaságnak jelképe.

Az arany könyv symboluma előfordúl II. Ferdinánd³⁾ és II. Frigyes nápolyi királyok érmein »Recedant vetera« felirattal, s a Sibilla-könyvekre emlékeztet.

Az oltáron lángoló tüzet II. Alfons nápolyi király érmei tüntetik fel,⁴⁾ s jelentőségét a sokat mondó: »In dextera tua salus mea« jelige magyarázza meg.

Vége azon jelvény, melyet dr. Rómer Flóris »arany vár vagy szikla-formának tart, s melynek osztályai közt fehér háromszögű fog-félék látszanak,« csakugyan szikla, de jelentősége nem ebben

¹⁾ Arch. Ért. II. köt. Pest, 1870, 285—285 l.

²⁾ Archaeologiai Értesítő II. köt. 1870, 83—84. l.

³⁾ Morelli Niccolo: Vite de' re di Napoli, — Napoli 1849 4-r. 185 és 191 l. — Symbola varia diuersorum principum. Pragae 1603, fol. I. köt. 60 l.

⁴⁾ Morelli Nic. 206, és Symbola varia etc. 117. l.

hanem azon »fehér háromszögű fog-félékben« van, melyek nem egyebek, mint a gyémántnak jelvényei, s itten ennek természetes tündöklését a sziklában ábrázolják.

A sziklából ragyogó gyémánt I. Ferdinánd aragoniai király symboluma, ki ezt »Naturae non artis opus« jeligével közmondássá vált igazságosságának feltüntetésére használta.¹⁾ Kortársai u. i. elnevezték őt igazságosnak, ő azonban ezen erényt nem annyira nevelésének, mint természetének róttá fel érdemül. Ezért választotta jelvényeül a gyémántot, mely a sziklából előtörő ragyogását nem a művészetnek, hanem a természetnek köszöni.

A díszkeret alsó részében két angyal tartja Mátyás király és Beatrix egyesített czimerét, melynek alapján a codexet a Corvinának vindicáljuk.

A paizs négy mezőre oszlik, s öt ágú arany lemez korona fedi.

Az első mező két almezőből áll, s négy ezüst és három vörös pólyát (négy helyett), és kék alapon kettős arany keresztet mutat fel; a második mezőben vannak az aragoniai, nápolyi és jeruzsálemi királyok jelvényei; a harmadikban, mely ismét két almezőre oszlik, kék alapon fekete holló arany gyűrűvel és vörös alapon kettős farkú ezüst oroszlán, a negyedikben a nápolyi, jeruzsálemi és aragoniai királyok jelvényei jönnek elő.

A czimer alatt még egy kerek paizsocska van, mely négy ezüst és három vörös pólyából áll, s alatta arany majusculákkal »FIDELITAS« olvasható.

Ez a Carafa család czimere²⁾ de az eddigi bűvárok figyelmét úgylátszik kikerülte.

A czímlap fénypontja azon kép, melyet a fönt említett díszkeret foglal be, s Beatrix királynét a könyv szerzőjével együtt ábrázolja. Boltivezett teremben trónon ül a királyné, fején arany sugárkorona; jobbját egy térdelő lovag felé nyújtja, hogy kezeiből egy vörös bársony kötésű, arany kapcsokkal díszített könyvet vegyen át, míg baljával a trón karjára támaszkodik s lábait két,

¹⁾ Morelli: 206 l. — Symbola varia etc. 65 l.

²⁾ Imhof. Jac. Wilh. Historia Italiae et Hispaniae Genealogica etc. Norinbergae 1701 fol 301 lap.

violaszinű arany rojtos, vánkos-zsámolyon nyugtatja. A trón alatt arany majusculákkal olvasható: »BEATRIX REGINA.«

A térdelő lovag újjatlan zubbonyban van öltözve s a háta mögött rézsutosan írt arany inscriptio:

DIOMEDES
PERPETUO
FIDELIS.

kilétét ismerteti meg.

A kép alatt kezdetét veszi Diomedes Carafa előszava, melyben művének indokát adja. A C initiale igen fényes, s arany négyyszögben a babérkoszorus szerzőt álló helyzetben tünteti fel, a mint jobbját zárt könyven nyugtatja, balját pedig magyarázatra emeli. Az előszó: CVM SEMPER iis | parendum mihi statu erim quibus ratio et | cura parendum esse praescribunt etc. szavakkal indul meg, s a 6-ik levél első lapjáig terjed.

Ugyanitt kezdődik a szöveg, mely a következő fejezetekből áll:

De colendo Deo.

De Gratiis prius (?) habendis.

Quae erga germanum Ducem Calabriae servatura sit.

Quae in Reliquos Germanos.

Quid erga omnes proceres et aulicos observandum.

Qualis erga conditionem munerum futura sit.

DE TEMPLORUM VISITATIONE.

Quid in digressu a patre servatura sit.

Quid erga comitivam legatorum Pannoniae Neopoli observandum

Quid erga sibi in itinere obviantes servandum.

Quid erga Consiliarios suos servandum.

Quid in itinere sit observandum.

De custode pedissequarum instituendo.

Quid in urbe Roma sit observandum.

De oratione habenda apud PONTIFICEM MAXIMUM

Quid impetrandum a Pontifice.

Quid in ceteris urbibus observandum.

De ratione itinerandi et pernoctandi.

De donis datis communicandis.

De Cura totius Comitivae.

De Secretario.

Quod erga exteros omnes comis sit.

Quid erga sibi occurrentes.

Quid erga Regem forte sibi obviantem.

Quod in scribendo ad Socrum sit officiosa.

Quid erga maritum et socrum sit observandum.

Quod uxor in omnibus viro suo placere studeat.

Quod in itinere a proceribus mores viri intelligat.

Quid in primo congressu viri observandum sit.

De summa erga maritum veneratione.

De cubiculis pedissequarum.

Quid erga delegatos a marito viros et mulieres.

Quod eos quos maritus amat diligat.

Quod voluntatem suam per SOCRVM virum (?) doceat.

Quod in defectione ignorantiae se marito excuset.

Quod viro gratias agat de ancillis italicis sibi concessis.

Quod ea quae de se apud patrem praestitit apud et maritum
praestet.

De pecuniis a marito constitutis bene locandis.

DE SALARIO FAMILIARIBVS PROSPICIVNDO.

De lingua pannonica edocenda.

Quid a marito exploret de legatis nuptiis intervenientibus.

De muneribus dono datis.

De conjugio gratissimo ostendendo.

Quid erga personam mariti observandum.

De auditis admittendis et reticendis.

Quod patrem et germanos aliosque sibi deditos litteris frequentet.

Quod ad Pontificem Maximum crebras det litteras.

A szöveg a 6-ik levél első lapján, »Omnibus externis humanisque rebus reverentia et cultus in Deum optimum maximum est anteponenda« etc. szavakkal kezdődik, s a 38-ik levél 2-ik lapján a ΤΕΛΟΣ szóval végződik.

Az utolsó sor alatt ezüst betűkkel a leíró oda írta nevét:
»Joannes Marcus Cynicus exscripsit.«

A codex vörös bőrkötése ujabbkori, s préselt arany díszítések közt a pármai hercegek jelvényeit mutatja. A könyvtáblák belsejét és az első és utolsó makulatur levelet kék fakó

selyem levél borítja s valószínűleg még az eredeti kötésből származik. Az első tábla belsejére Beatrixnak, fametszetben kis alakban készült mellképe van ragasztva a következő körirattal:

DIVA-BEATRIX-HVNGARIAE-REGINA.

A codex provenientiajáról a pármái könyvtárban bővebb felvilágosítást nem nyerhettem, de valószínű, hogy a Farnese könyvtárból származik, mely a Bourbonok tulajdonában 1735-ig Pármában őriztetett. Ekkor vitette át a könyvtárt III. Bourbon Károly Nápolyba.

A codex könyvtári signaturája: GG. III 170. 1654.

Ennyit a könyv bibliographiájáról.

Szerzőjéről és tartalmáról a következőket jegyezzük meg.

A codex, Carafa Diomèd magdalonai hercegnék, Beatrix számára írt oktatásait tartalmazza, s egész kiállítása után ítelve kétségkívül ugyanazon példány, mely magának a királynénak volt tulajdona. A szerző a Carafák hírneves nemzettségéből származik, s a XV. századi bölcsész-erköleltani írók közt kiváló helyet foglal el. Családjából Carafa Olivier Beatrix királynét koronázta, Carafa Orsini I. Ferdinandot temette, szerzőnk pedig I. Alfons és I. Ferdinand aragoniai királyok alatt a belső titkos tanácsosi méltóságot viselte s mindkettőnek kedves udvari embere volt.

Midőn I. Ferdinánd aragoniai király leánya Eleonora a ferarai herceghez ment nőül, olasz nyelven oktatásokat írt számára, melyekben a jó fejedelem kötelességeit ecsetelte. Munkája Battista Guarino és Pietro Gravina latin fordításában, »De regentis et boni principis officiis« czím alatt ekkoráig több kiadásban jelent meg.

Beatrixnak, a király második leányának Mátyás királyhoz való férjhez menetele alkalmából, hasonló feladat várakozott a szerzőre, ki ezt oly lelkiismeretességgel oldotta meg, a minőre egy királyné felszólítása méltán igényt tart. Oktatásokat írt ennek számára, s mint az előszóban kifejti Beatrix egyenes felszólítására fogott munkájához. Eredetileg olasz nyelven írta; a mostani latin formába Colantoniussal XV. századi humanista öntötte.

Az oktatások Beatrix királyné életmódját vannak hivatva szabályozni. Kiterjeszkednek az élet minden nevezetesebb mozza-

natára, s a magyar specialis viszonyokat is kellő figyelemre méltatják.

Szerző 47 fejezetre osztja be könyvét. Minden fejezet egy oktatást foglal magában s az arany szövegtől eltérőleg ezüst feliratot visel.

Az első oktatás az Isten iránti tiszteletről, a második az édesatyja iránti háláról, a harmadik negyedik a testvérei iránti tiszteletről szól. A további oktatások arra vonatkoznak: miként viselje magát a nápolyi országnagyok előtt a bucsuzáskor, mire figyeljen mikor az édesatyjától elválik, mily figyelemben részesítse a magyarországi küldötteket, mily életmódot kövessen az úton, mit beszéljen Rómában a pápával és mit kérjen tőle. Tanácsolja Beatrixnak, hogy kíséretének gondját viselje és nyájas legyen azok iránt, kikkel az úton találkozik. Ha a király netalán elejébe jönne, tettesse magát, hogy nem ismeri, mikor pedig felismerte, szálljon le a lóról s csak a jobbját nyújtsa neki. Mátyás király édesanyja iránt legyen előzékeny és iparkodjék kedvében járni; azon legyen, hogy a király hajlamát mindenben megnyerje és állandóan magához bilincselje; legyen iránta legnagyobb tisztelettel és gyöngédséggel; köszönje meg neki, hogy udvartartásában meghagyta az olasz szolgálókat. A férje által számára kijelölt pénzt jól helyezze el, stb.

Reánk nézve a legfontosabb fejezet, mely a magyar nyelv megtanulásáról szól. Ebben szerző lelkére köti Beatrixnak, hogy a magyar nyelvet és szokásokat sajátítsa el, tanácsolja neki, hogy már az úton rendeljen valakit maga mellé a magyar kíséretből, ki őtet a magyar nyelv első elemeibe beavassa, ha aztán Magyarországon lesz, a környezetében levő magyar szolgálóktól könnyen tanulhat tovább. Itt tanácsolja neki, hogy azokat, kik az ország minden részéből tiszteletére fognak sietni, ne várokoztassa sokáig, hanem bocsássa azonnal maga elé és fogadja nyájasan. «Minden várokozás — ugymond szerző — a legterhesebb szokott lenni.» A két utolsó oktatásban arra inti, hogy édesatyjával, testvéreivel és a pápával élénk levelezést folytasson s figyelmezteti, mit írjon Magyarországból a pápának.

Ez főbb vonásokban a codex tartalma. Reánk nézve kiváló érdekű azért, mert eddigelé sem kiadva, sem felhasználva nem volt.

A M. Nemzeti Múzeumnak sikerült e codexnek hű másolatát megszerezni, s Dr. Pulszky Károly derék fiatal műtörténé-szünk fogja azt egyik tanulmányában közrebocsátani.

Végre Diomedes Carafáról még megjegyezzük, hogy az »Ammaestramenti militari,« és egyéb verses munkáin kívül, még egy «Trattato de lo ottimo cortesano» czimű munkát írt, melyet szintén Beatrixnak ajánlott fel, s másolasát hasonlóan Joannes Marcus Cynicusra bizta. Egy ilyen czimű, hely és évnélküli hártya incunabulumot őriz a Trivulzio örgrófi család milánói könyvtára a következő dedicatióval: «Alla serenissima Regina Beatrice d'Aragonia felicissima Regina de »Hungaria, Boemia« etc.¹⁾

Mínthogy ezen hártya incunabulum fényes diszpéldány, nem lehetetlen, hogy a többi 4 Corvin-codexxel együtt, melyek a Trivulziók könyvtárában jelenleg is őriztetnek, a Corvinából került ezek gyűjteményébe.

Záradékul kedves kötelességemnek ismerem itt lovag Perreau Péter pármái könyvtári igazgató úrnak, azon lekötelező előzékenységeért, melylyel tanulmányaimat előmozdítani s a kérdéses codex lemásoltatását eszközölni sziveskedett, legmelegebb köszönömetet nyilvánítni.

EGY CSAGATÁJ KÉZIRAT A M. NEMZETI MUZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

Ismerteti: **Dr. Kresmárik János.**

Hazánk nyilvános könyvtárai értékes keleti kéziratokban nem igen gazdagok. Annál meglepőbb azért a kutatóra, ha egyszerre oly becses kézirattal találkozik, a milyen az a csagatáj kézirat, melyet 1877-ben a török küldöttség vezetője Szulejmán sheikh ajándékozott a magyar múzeumnak, s a melyet e helyen röviden ismertetni szándékozom. Valóban az öreg sheikh igen jól választott, midőn épen e művet ajándékozta nekünk, a meny nyiben ez nemcsak hogy Magyarországon bizvást mondhatom elő nem fordul egy más példányban, hanem külföldön sem

¹⁾ Tiraboschi Gir. Storia della Letteratura italiana Firenze 1870. VI. Tom I. p. 431 l.